

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

УДК 37.03:929-051(045)

Jerzy Afonin

MYŚL ANTYCZNA O WYCHOWANIU W PISMACH
METROPOLITY PIOTRA MOHYŁY

У статті розглядаються педагогічні погляди митрополита Петра Могили та його внесок у розвиток систем шкільної та вищої освіти України та Росії. Висвітлено педагогічні погляди мислителя. Зазначаються прагнення Петра Могили до об'єднання ідей середньовічної схоластики, ренесансу, реформаторів, античних і християнських філософів. Проаналізовано зміст освіти в Київській колегії, який мав схоластичний характер. Підкреслюється важливість вивчення педагогічної спадщини Петра Могили. Проаналізовано наукові роботи, які висвітлюють наполегливу працю науковця щодо впровадження античних ідей про виховання на ниві української освіти.

Ключові слова: *Петро Могила, виховання, античність, педагогічні погляди.*

Dzieła Piotra Mohyły zawierają wiele sentencji moralnych i pedagogicznych. Autor jednoczy motywy religijne i moralne z ogólnymi normami zachowania osoby w społeczeństwie. Zachęca do wychowywania młodzieży w czystości ciała i myśli, chęci robienia dobrego, szacunku wobec rodziców, posłuszeństwie, miłosierdziu i wstrzeźliwości, a także miłości do swojego narodu. W postępowaniu i osiągnięciu celów, nawiązując do moralnych listów Seneki, podkreślał decydującą rolę rozumu, a nie emocji. Często w swojej twórczości, na wzór Neposa, celowo wspomina kijowskich świętych i bohaterów czasów minionych, aby podnieść patriotycznego ducha młodych [7, s. 133].

Biorąc pod uwagę analizę ostatnich badań naukowych i szereg publikacji, warto podkreślić dorobek ukraińskich naukowców na temat Piotra Mohyły, między innymi: S. Gołubiewa, A. Żukowskiego, T. Kowalczuka, M. Pałaciuka, O. Sagana, W. Tkaczenki i innych. Badania P. Jamczuka dotyczą istoty fenomenu metropolity Piotra. W monografii S. Gołubiewa zostały przedstawione najważniejsze poglądy Mohyły, jako przedstawiciela nurtu reformacji renesansowej, a także działacza w sferze kultury i oświaty. Rozprawa doktorska W. Pogoreckiego jest poświęcona roli Piotra Mohyły w duchowym i społecznym życiu Ukrainy (1596–1647 r.). Wynika z tego, że zbadanie przedstawionego problemu jest aktualną kwestią dla współczesnych ukraińskich naukowców.

Celem artykułu jest analiza ważnych aspektów działalności Piotra Mohyły, a mianowicie antycznych idei wychowania zawartych w listach Metropolity.

O rzetelności wykształcenia Mohyły świadczy nie tylko biegłość języków starożytnych – łaciny, greki, hebrajskiego, staro-cerkiewno-słowiańskiego i nowożytnych – mołdawskiego, ukraińskiego, polskiego i rosyjskiego, a także dobra znajomość dzieł antycznych i średniowiecznych autorów – Platona, Arystotelesa, Cyncerona, św. Tomasza z Akwinu, wielu bizantyjskich naukowców i innych [2, s. 64]. Wśród książek z teologii i filozofii, na jego półkach można było znaleźć dzieła poświęcone zagadnieniom matematycznym i medycznym [3, s. 64].

Z imieniem Piotr Mohyła wiąże się rozwój systemu szkolnictwa średniego i wyższego na Ukrainie i Rosji, który nie tylko kopiował zachodnioeuropejskie szkoły, a nawet konkurował z nimi. Zgodnie z chronologią wydarzeń właśnie do niego należy zainicjowanie szkoły na terenie Ławry Pieczerskiej w roku 1631, a w 1632 – złączenie jej ze szkołą Kijowskiego Bractwa, która owocnie działała w Kijowie od 1615 r. [1, s. 86–88]. Mohyła był fundatorem pierwszego w całej Wschodniej Europie – Kolegium Kijowsko Mohylańskiego [14, s. 27–28]. Metropolita dobrze rozumiał, że upadek prawosławia tkwi w niskim poziomie wykształcenia na terenach Ukrainy. Rozwiązanie tego problemu Mohyła widział w stworzeniu: «takich kolegiów, które duchem byłyby prawosławne, a naukowo dorównywały kolegiom zachodnioeuropejskim i polskim» [3, s. 423].

Zakon jezuitów panujący nad sytuacją szkolnictwa, szybko zawładnął umysłami młodych ludzi, szczególnie z bogatych rodzin, wychowując ich w duchu swoich przekonań i wymagań. Zakonnicy wrogo usposabiali uczniów do prawosławnych, przekonywając ich o drugorzędności obrządku i doktryny wschodniej w porównaniu z katolicką. Przynależność religijna w tamtych czasach wiązała się z narodowością, a to znaczy, że prowadziło to do pogardzania swoim narodem i kulturą.

W tak niesprzyjających warunkach, kiedy król i polska szlachta będąc po stronie jezuitów wszelkimi sposobami popierali ich działalność poniżając prawosławnych, ich język, kulturę i cerkiew, Piotr Mohyła otwiera nową instytucję szkolną na wzór europejskich uniwersytetów [8, s. 14–15]. Metropolita zapewnił materialny byt kolegium, zakupił książki, starał się o wysoko kwalifikowanych wykładowców. Kolegium było budowane na wzór jezuickich, ale za cel miało krzewienie wiary prawosławnej. Uczelnia była wielostanowa, miała charakter ogólnokształcący, a jednocześnie przygotowywała duchownych [4]. W pierwszej kolejności założyciel zapewnił taki poziom nauki ówczesnym księżom, który odpowiadał europejskiemu [10, s. 143].

Jego szkoła była łacińską szkołą. Łacińską nie tylko w odniesieniu do języka, regulaminu lub teologii – nie, łacińską w całej psychologii religii [12, s. 56].

Studenci otrzymywali rzetelne filologiczne przygotowanie, ucząc się języków (słowiańskiego, greckiego, łacińskiego, polskiego) oraz opanowując

«siedem nauk wyzwolonych», które dzieliły się na dwa samodzielne stopnie: *trivium* (gramatyka, retoryka, dialekty) i *quadrivium* (arytmetyka, geometria, astronomia i muzyka) [5, s. 107].

Wykłady w ławrskiej szkole były prowadzone po łacinie i po polsku. Uczniów zmuszano nie tylko do pisania, ale i rozmawiania po łacinie nawet poza kolegium. W tym celu wymyślono dla uczniów długie listy, włożone do pokrowca. Jeżeli ktoś powiedział coś nie po łacinie, to otrzymywał list, do którego wpisywano imię ucznia i student nosił go do tej pory, aż nie odda go następnemu, który zawini w podobny sposób.

Zajęcia we wszystkich klasach zaczynały się jednocześnie. Pierwszy dzwonek sygnalizował o rozpoczęciu pierwszej lekcji. Kolejne dzwonki brzmiały w klasach, zapraszając młodszych, średnich i starszych uczniów do spokojnego zajęcia swoich miejsc. Wreszcie ostatni dzwonek oznajmiał początek zajęć. Uczniowie siedzieli w pewnym porządku, wyznaczonym przez nauczyciela. Jeśli profesora nie było w sali, starsi uczniowie (audytorzy), słuchali i sprawdzali pracę domową wpisując oceny do tak zwanych «notat». W chwili gdy wykładowca pojawił się, uczeń meldował jakie stopnie dostali uczniowie. Nauczyciel, przepytując poszczególne osoby, sprawdzał wiarygodność ocen, po czym przechodził do wyjaśnienia nowego materiału.

Oprócz lekcji praktykowane były również rozmowy, dyskusje, wzajemne nauczanie uczniów, a także różne rodzaje prac pisemnych. Szczególną uwagę zwracano na pisanie dyktanda, sprawdzanie pracy domowej. Zachęcano do odkrywania i rozwoju zdolności poetyckich, aktorskich i retorycznych. Po obiedzie wszyscy uczniowie znów gromadzili się na salach aby powtórzyć materiał. Po zajęciach wracali do domu, a sieroty do internatu.

Regulamin regulował zachowanie dzieci w szkole i w domu. Pilnowanie porządku w szkole było obowiązkiem nauczyciela i dyżurującego ucznia, a w domu – rodziców i bliskich. Dzięki temu istniał ścisły związek pomiędzy szkołą i rodziną.

Nawet w weekend uczniowie aktywnie uczestniczyli w życiu kolegium. W sobotę odbywały się zajęcia podsumowujące materiał z całego tygodnia, w niedzielę miały miejsce rozmowy o charakterze moralnym, podczas których uczniom wyjaśniano normy zachowania i tłumaczono święta kalendarza prawosławnego. Literaturę pomocniczą stanowiły prace ukraińskich myślicieli, a przede wszystkim dzieła samego Piotra Mohyły (Могила Петро // Українська педагогіка в персоналіях : у 2-х кн. : навч. посіб. Кн.1: X–XIX століття / за ред. О. В. Сухомлинської. – К. : Либідь, 2005. – С. 100–111).

Pod względem naukowym kolegium dzieliło się na dwie kongregacje wyższą i niższą. Kongregacja niższa z kolei dzieliła się na sześć klas: *fara* lub *analogia*, gdzie jednocześnie uczono się czytać i pisać w trzech językach po słowiańsku, grecku i łacinie; potem *infima* – klasa podstawowa; za nią klasa *gramatyki* i *syntaksy*: w obu tych klasach nauczano gramatyki języka słowiańskiego, łacińskiego i greckiego, wyjaśniano i tłumaczono różnego

rodzaju dzieła, robiono praktyczne zadania językowe, a także uczono się katechizmu, arytmetyki, muzyki i śpiewu. Następną była klasa *poezji*, gdzie wykładano poetykę, a uczniowie wykonywali różne ćwiczenia z poezji w języku ukraińskim i łacińskim, a dalej klasa *retoryki*, gdzie studenci ćwiczyli przemówienia publiczne.

Wyższa kongregacja składała się z dwóch klas: *filozofii*, która dzieliła się na trzy części: logikę, fizykę (teoretyczne wyjaśnienie zjawisk przyrody) i metafizykę. W tejże klasie także wykładano geometrię i astronomię. Druga wyższa klasa była poświęcona *teologii*. Nauczanie dyscyplin boskich w kolegium było oparte na systemie św. Tomasza z Akwinu. Kongregacja wyższa również dużo czasu poświęcała praktykom homiletycznym.

Piotr Mohyła nadał szkolnictwu charakter scholastyczny. Osobliwością tego sposobu nauczania, który istniał w średniowieczu na zachodzie Europy, panował także w XVII w., było to, że pod hasłem «nauka» rozumiano nie ilość przedmiotów do nauczania, ale formy lub sposoby przyswajania wiedzy. Wiedzieć niewiele, ale świetnie umieć dysponować małą ilością wiedzy – to cel scholastyki. Stąd nieskończony rząd formuł, zwrotów i klasyfikacji. Taki sposób, jak pokazała praktyka, mało pomógł rozprzestrzenianiu się przedmiotów naukowych. Aczkolwiek owa praktyka ze wszystkimi swoimi wadami, miała jednak i dobrą stronę. Ona zmuszała głowę do procesu rozumowego, inaczej mówiąc była gimnastyką rozumową, która przygotowywała osobę do tego, aby w przyszłości poprawnie zajmowała się nauką [15, s. 38].

Adaptacja tego sposobu była dla Metropolity czymś naturalnym, ponieważ sprzyjała jej sytuacja w kraju, w którym mieszkał i dla którego przygotowywał swoich wychowanków.

Warto zaznaczyć, że oświatowo-kulturowa działalność Mohyły nie ograniczyła się wyłącznie do Kijowskiego Kolegium. Pod patronatem kolegium zostały otwarte filie w Krzemieńcu (1636), w Winnicy (1634), Huszczy (1639), w Jassach (Mołdawia). Dzięki jego wsparciu powstała pierwsza «Słowiańsko-grecko-łacińska Akademia» w Rumunii.

Metropolita Piotr Mohyła, jako myśliciel doby baroku dąży do zjednoczenia średniowiecznej scholastyki, idei renesansu i reformacji, a także antycznych i chrześcijańskich autorów. Najbardziej widocznym znakiem tego jest synteza zachodniej i wschodniej oświaty i kultury. Piotr Mohyła był jednym z pierwszych prawosławnych na Ukrainie, który wychodząc z założenia prawa naturalnego, zaczął myśleć o przyszłości państwa ukraińskiego [9, s. 153].

Idee wychowania zawarte w pismach Metropolity odegrały ważną rolę formując patriotyczny światopogląd ukraińskiej młodzieży w okresie nacjonalno-wyzwolicielskich zmagani, ponieważ uważał, że służba Ojczyźnie jest *suprema lex* każdego człowieka.

Ukraina zawdzięcza Mohyle rozwój szkolnictwa, nauki i kultury. Był on i pozostaje w historii Ukrainy XVII–XVIII w. fundatorem pierwszej wyższej szkoły. Akademia Kijowsko-Mohylańska jest dzisiaj tym, czym jest tylko dzięki swojemu założycielowi, który był człowiekiem wielu światów, języków i kultur.

LITERATURA

1. Алексієвець Л. М. Петро Могила в духовній історії України / Л. М. Алексієвець // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Серія : Історія. – Тернопіль : вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2008. – Вип. 2. – С. 9–14.
2. Голубев С. Т. Києво-Могилянська коллегія при житті свого фундатора, Київського митрополита Петра Могили / С. Т. Голубев. – К. : Тип. Г. Т. Корчак-Новицького, 1890. – 23 с.
3. Голубев С. Т. Київський митрополит Петр Могила и его сподвижники (Опыт ист. исследования) / С. Т. Голубев. – К., 1883. – Т. 1. – 559 с.; К., 1898. – Т. 2. – 498 с.
4. Жуковський А. Молдавський воєводич на київському митрополичому престолі / А. Жуковський // Феномен Петра Могили. – К., 1996. – С. 8–40.
5. Ковальчук Т. Г. Про деякі аспекти діяльності Петра Могили / Т. Г. Ковальчук // Наукові записки НаУКМА. – 2000. – Т. 18. – С. 107–109.
6. Колодний А. Петро Могила і сучасні релігійні процеси в Україні / А. Колодний // Феномен Петра Могили. – К., 1996. – С. 212–241.
7. Нічик В. До Бога слід звертатися лише рідною мовою: П. Могила / В. Нічик // Віче. – 1996. – № 11. – С. 131–137.
8. Паласюк М. Діяльність Петра Могили в оцінці представників українського романтизму / М. Паласюк // Вісник ТДТУ. – 1996. – № 1. – С. 13–17.
9. Колодний А. Петро Могила: богослов, церковний і культурний діяч / Колодний А., Нічик В., Климов В. – К. : Дніпро, 1997. – 216 с.
10. Саган О. Культурою долати безкультур'я: діяльність Петра Могили / О. Саган // Віче. – 1996. – № 11. – С. 141–144.
11. Ткаченко В. М. Ідеї державотворення Петра Могили / В. М. Ткаченко // Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. – 2010. – Т. 103. – С. 64–66.
12. Флоровський Г. Западні впливи в руському богослов'ї / Г. Флоровський. – К., 1991. – 235 с.
13. Хижняк З. І. Києво-Могилянська академія / З. І. Хижняк. – [2-е вид., перероб. і доп.]. – К. : Вища школа, 1981. – 235 с.
14. Ямчук П. Митрополит Могила: кілька думок про формування феномену індивідуальності та її вплив на духовну самоідентифікацію українців / П. Ямчук // Релігія та соціум. – 2008. – № 1. – С. 23–28.
15. Петро Могила // Мосіяшенко В. А. Історія педагогіки України в особах : навч. посіб. / В. А. Мосіяшенко, О. І. Курок, Л. В. Задорожна. – Суми : Університетська книга, 2012. – С. 38–40.